
Txillardegi, pintzelada lodietan

*

J O X E A N A G I R R E

*

txagak Madrilgo «Horas extras» aldizkarian kontatu zuen behin nola nerabezaroan Asteasun, eskolatik mendi buelta bat egitera joan eta, eskolako lagun batek, aurrean ikusten ziren mendi eta bailareei begira, esan zion prest zegoela bizia emateko Euskadiren alde. «Euskadigatik emango nikek bizia» esan zion eta bidena-bar agertu zion bazegoela ezkutuan zegoen herri bat edo ezkutatzera beharturik bizi zena, Euskadi izenekoa, bere ikurrin, hizkuntza eta historiarekin.

Herri bat agerikoa (ageriegia ere esan daiteke, bandera espainola edo «segapotoaren» presentzia, esate baterako, okaztagarria izan baitzen urte haietan) eta beste bat ezkutukoa, misterioitsuagoa baina gureagoa eta horrexegatik maitagarriagoa genituen sentipena, orain berrogei urtetik gora ale batzuk ditugunon nerabezaroa inarrosi zuen konstatazioa da. Deskubrimendu horrek markatu zuen gure gazte garaia, sexuaren aurkikuntzak edo bizitzako beste zenbaitek gaztaroa markatu ohi duten bezalaxe. J. Agirre (1996, 32. or.), *Hitza hitz, Txillardegirekin solasean*. Elkar S.L., Donostia.

Aberriaren aurkikuntza izan zen, beraz, gerraondoko belaunaldi batentzat bere lehen bidaia inizatikoa eta bidaia hori taldean egin genuen. Beti zegoen etxean liburu

▮ Joxean Agirre kazetaria da. *Hitza hitz. Txillardegirekin solasean*

gorderen bat zuenik. Geroko «zuloetan» armategiak bezala, 60ko hamarraldiaren hasierako «zuloetan» liburutegiak zeuden, nahiz eta askotan *liburu* horiek azalik gabeko irakurgai xehekuak edo hasierako *Zutik* narrats eta multikopiatuak izan, gordelekuaren umeltasunak hondatuak. Nik neuk urpean ere ezagutu nuen «zulo» horietako bat. Bere jabeak soka bati tiraka atera ohi zuen bere «altxorra» urpean zuen kofre batetik. Baina goazen harira.

Txillardegiren kasua zerbait berezia da. Besteok nera-bezaroan eta taldean egin genuen aberriaren deskubrimendua. Txillardegik bakarrik eta oso umea zela egin zuen.

Migel Enparantza, amaren anaia, PNVkoa zen eta Antiguano bizi zen. Abertzalea izaki, etxean euskaraz egiten zuen. Gero jakin zuenez, Monzonen miresle eta laguntzaile sutsua izana omen zen. Haren lau seme-alabak dantzari txikiak ziren eta gerra aurreko ekitaldi batean hartu zuten parte, Antiguako eliz atarian, dantzari jantziz eta eskuetan ikurrinak zituztela. Esan bezala, gerra aurreko ekitaldi bat zen hori, Jose Luisek bost edo sei urte bakarrik zituen, baina mundu horrekiko arrotz ote zen sentipena izan omen zuen, lehenik eta behin berak euskaraz ez zekielako eta Alvareztarren etxean euskal gauzarik aipatu ere egiten ez zelako bigarrenik.

Euskal munduarekiko arrotz zen sentipen hori beste detaile batek ere erakusten du. Gerra aurretik baita ere, bost edo sei urte zituela, Lurdesko ikastetxean hasi zen, Mintegi ahizpek zuzentzen zituzten eskoletan alegia, eta han erabiltzen zuten entziklopediak ba omen zuen azken kapitulu bat Euskal Herriari eskainia. Bitxia badirudi ere, liburu hark eragin izugarria izan omen zuen Txillardegiren umetako urte horietan, nolabait euskalduna zela edo euskalduna izan zitekeela erakutsi baitzion.

Ume-umetatik oso jarrera berezia izan zuen Txillardegik: euskal mundua ez zuen bat ere ezagutzen, baina berea bezala sentitzen zuen. Aipatu dugun Lurdesko ikastetxe horretan baziren gaztelaniaz larri-larri hitz egiten zuten ikaskideak. Antiguano edo inguruetan behintzat euskara asko hitz egiten zen. Behin amarekin Zapateritik gora buelta bat ematera joan eta amak baserritar batekin lu-

ze hitz egin zuen euskaraz eta hori grabatuta geratu zitzaion Jose Luis mutikoari. Inguruko baserritarrek euskaraz egiten zieten errietan sagarrak harrapatzera sagastieta-
ra sartzen zirenean. Amak neskamearekin eta esnezalearekin euskaraz hitz egiten zuen, baina Jose Luisek ez zekien ezer. Etxetik jaso zuen egoera diglosikoaren berri.

Badago beste pintzelada bat Txillardegiren biografia ulertzeko gogoratu beharrekoa. Jose Luis enpresari txiki baten semea da. Lantegian hogeita hamarren bat langile zituzten. Zazpi edo zortzi urte zituela Antiguano «Ricos contra pobres» jolas egiten zuten eta Jose Luis, noski, aberatsen bandoan egon ohi zen.

Adin horretan, bizikletan Igara aldera joaten zirenean, bertako mutikoek bizikleta gurpiletan makilak sartzen zituzten erradio artean Benta Berri aldetik pasatzean. Haurtzaroko diferentzia horiek markatu egiten dute eta asko gainera edonoren biografia eta Txillardegiren ez da salbuespena.

Antiguano jaioa zen Jose Luis, 1929an. Hogeita bost urte lehenago Madrilgo gorteak Miramon jauregia eraiki zuen bertan udak igarotzeko. Garai horretan euskaldun peto-petoei «kaserok» deitzen zieten (geroago ere bai, noski) eta Bulevarrean beren ibilbidea izaten zuten, kaballe-roek beste bat zuten bezalaxe. Donostia udan jauntxo harropuzte bezalaxe, Donostia ere Madrilgo jarrerak imitatzen zituen bezalaxe, Donostia ere Madrilgo jarrerak imitatzen hasia zegoen. Txillardegiren amak, esate baterako, Tennis klubean apuntatu zituen bere bi semeak oso ume zirela eta hauek tarteka bertako atso dotoreei eskuan muin ematera joaten ziren, amari lagunduz. Baliteke Txillardegik udatiarrei izan dien amorrua ordukoa izatea eta baliteke amorru horren atzean abertzaletasunaren sena egotea ere.

Zortzi urterekin Antiguako eskola mistoa utzi eta Marianistetan hasi zen, Aldapetan. Erabat faxista izan behar zuen ikastetxe horrek, jolasaldietan alkandora urdinarekin ibiltzen baitziren ikasleak. Jose Luisen aita joan omen zen ikasturtea hasi aurretik protesta egitera eta semea alkandora normalarekin ibiltzeko baimena lortu zuen. Erli-

jiosoak espainol amorratuak izaki, *A la mar fui por naranjas* eta gisa horretako kantak ikasten zituzten. Jolasaldietan «rompan filas» deiadar egiten zuten irakasleek eta «Fran-co» erantzun behar izaten zuten ikasleek, eskubiko besoa gora altxatuz. Debeku kutsuz betetako giro horretan, gainbehera zihoan herri bateko seme zela ohartzen hasi zen Txillardegi, gure herria debekatua izateaz gain desagertzeko zorian zegoela, alegia.

Giro antieuskaldun eta ultrakatoliko horretan hezia izanik ere, ez da Txillardegiren gazte denboran inolako jarrerera mistiko edo erlijiosorik agertzen. Hori dela uste dut Jose Luisen beste ezaugarrietako bat, bere begi kritikoa. Agnostikoa izan da erlijio kontuetan eta urte dezente beranduago marxismoaren modak dogmakeria berriak ekarri zituenean ere, urrun ibili zen dogma horietatik, urrun eta kontrakarrean, kritika gogorak entzun eta jasan beharrean aurkitu baitzen behin baino gehiagotan.

Gizartearen eta existentziaren esplikazio orokor errazgietatik urrun samar ibili bada ere, Txillardegik izan mi-respen berezia izan die bereziki fisika mailako formulazio handiei. Kierkegaard eta Unamuno irakurri zituen gaztetan, budismoari buruzko liburu zerrenda bat soldaduskan zegoenean, baina askoz ere hurbilago sentitu du bere burua Einsteingandik eta honen teoretan halako edertasun, harmonia eta simetria ikusgarriak somatu izan ditu. Hortik datorkioke beharbada muskarako zaletasuna ere eta Txillardegik bokazio frustraturik izatekotan, pianoarena izango litzateke, ingeniari gisa lan egina baita Belgikan eta hizkuntzalari bezala, zer esanik ez, ondoko urteetan.

Oso gazte hasi zen konpromisoak hartzen. 17 urte zituenean, 1947an, egin zen Erreferendum famatua eta PNVko paper batzuk ate azpietatik sartzen ibili zen Alde Zaharrean. Handik hiru urtera eraman zuten kartzelara lehen aldiz. Artean kartzelak gerra ondoko girokoak ziren, erabat militarizatuak eta urte batzuk lehenago arte sakak egiten ziren Donostian. Herriarekiko konpromiso horrek markatu zuen gehienbat bere bizitza. EKIN eta ETAREN sortzaile, erbestea ezagutu zuen eta kanpoan pasatu zituen 16 urte luze horietan 30 etxe pasatu zituela jakitea

aski da tokatu zitzaion bizimodua nolakoa izan zen irudikatzeke.

Txillardegiri buruzko pintzelada hauetan giltzarria da oso goiz agertzen duen hizkuntzarekiko ardua. Batxilergoa bukatu eta gaixorik egon zen luzaz pulmoniarekin ohean eta amak ekarritako blok handi batean hasi zen, amaren esanen arabera, euskal gramatikaren hastapenak idatzi eta ikasten. Euskara ikasten serio, hala ere, 48an hasi zen. Hurrengo urtean ezagutu zuen Krutwig Bilbon eta harriturik utzi zuen, donostiar ikasle gaztea lapurtera klasikoan mintzatu baitzitzaion, hatxe guztiak aspiratuz. Handik oso urte gutxira, 50eko hamarraldiaren hasieran Krutwig izan zen batasunaren auzia etengabe plazaratzen hasi zena. Euskara europartu, «desbaserritartu» eta batu egin behar zela esaten zion Txillardegi gazteari eta honek ondo ikasi zuen lekzioa.

Euskara batuaren eragile izan zen, soziolinguistikari aritu da urte askotan, euskaltzain urgazle izendatu zuten 57an, baina horretarako meriturik sobera egina bada ere, ez du lortu euskaltzain oso izaterik, urte askotan erakunde horretako «ardi beltza» izan delako seguruenik.

Soziolinguistikaz egin dituen lanei esker, Europako beste herrialde txikietako egoeraren berri eman dio euskal gizarteari eta gure internazionalismo ezkertiarrek beti ere Hegoameriketara begiratzen segitzen duen bitartean (internazionalismo bakarra gaztelaniaz egiten dena balitz bezala) Txillardegik gure antzeko beste herrialde batzuk badaudela irakatsi digu, Eslovenia, Gales, Irlanda eta beste hainbat.

Ez politikan eta ez hizkuntzalaritzan ez du akolito gehiegirik lortu Txillardegik. Ez du eskolarik sortu. Beti korrontearen kontra ibili da. Borroka politikoan eman du bere bizia. Urte asko egin ditu poltsikoan paperik eta dirurik gabe eta horrek halako bakardade bat sortarazi dio, lagun zaharrak bidean galduz bizitzea tokatu baitzaio eta berriak, unibertsitatean eginak baititu. Literaturgile, pentsalari, ekintzaile, ideietan tinko baina izaeraz samur eta bigun.

Orain omenaldien sasoia etorri zaio. Horrek eskerrena hainbat amorratio sortuko dio barrenean, baina espe-

ro dezagun trantzea eroapenez eramango duela, trantze okerragoetan zaildutako gizona baita. ♣